

Ραψωδία Χ (1-404)¹

“Έκτορος ἀναίρεσις

Η ραψωδία Χ περιλαμβάνει την κορύφωση της μῆνις του Αχιλλέως, η οποία μετά τον θάνατο του Πατρόκλου (Π) έχει διαφοροποιηθεί: στόχος της δεν είναι πια το πρόσωπο του Αγαμέμνονα αλλά του Έκτορα. Ενώ η μῆνις προς τον Αγαμέμνονα οδήγησε τον Αχιλλέα σε μια παθητική στάση, η μῆνις προς το πρόσωπο του Έκτορα παίρνει τη μορφή της αναζήτησης εκδίκησης. Περιλαμβάνει επίσης τη μονομαχία των δύο κορυφαίων ηρώων, Αχιλλέα και Έκτορα, προς την οποία συγκλίνει όλο το ποίημα². Από τη ραψωδία έχουν επιλεγεί να διδαχτούν οι στίχοι 131-404, στους οποίους περιέχονται η καταδίωξη του Έκτορα από τον Αχιλλέα, η διαβούλευση των θεών για την τύχη του Έκτορα, η ψυχοστασία, η μονομαχία των δύο ηρώων και η κακοποίηση του σώματος του Έκτορα από το στράτευμα των Αχαιών και ιδιαίτερα από τον Αχιλλέα. Ουσιαστικά στους προτεινόμενους στίχους περιλαμβάνονται δύο στάδια, η καταδίωξη του Έκτορα (131-246) και η μονομαχία (247-404). Οι δύο αυτές υποενότητες μπορούν να αποτελέσουν το αντικείμενο διδασκαλίας για τις διδακτικές περιόδους που προβλέπονται.

Ο Αχιλλέας και ο Αίας παίζουν πεσσούς, Αττικός μελανόμορφος αμφορέας (510 π.Χ.)

¹ Η μετάφραση του Μαρωνίτη δίνει στο πλάι τους στίχους του πρωτότυπου κειμένου και δεν προβαίνει σε νέα αρίθμηση.

² Η μονομαχία έχει προοικονομηθεί από το Δία (Ο 68) αλλά και από τον Αχιλλέα (Σ 114-115). Ο ποιητής καθυστερεί τη μεταξύ τους συνάντηση. Στην Υ (75-78) ο Αχιλλέας προσπαθεί να εντοπίσει τον Έκτορα στο πεδίο της μάχης, παρεμβάλλεται όμως η μονομαχία του με τον Αινεία (423-454), η σφαγή των Τρώων και η απειλή κατά της ζωής του από τον ποταμό Σκάμανδρο (Φ 136-382). Τον εντοπίζει αλλά και πάλι ο Έκτορας δε βρίσκεται απέναντί του λόγω της παρέμβασης του Απόλλωνα που τον παραπλανά. Αλλά και στη Χ ο ποιητής καθυστερεί αρκετά τη μονομαχία τους. Το κυνήγι γύρω από την Τροία, η σκηνή στον Όλυμπο, η περιγραφή του σκηνικού επιβραδύνουν τη δράση και αυξάνουν την ένταση.

Διδακτικοί στόχοι

Στην ενότητα αυτή οι μαθητές αναμένεται:

- να αντιληφθούν ότι η ραψωδία Χ, μέσα από τη μονομαχία Αχιλλέα-Έκτορα, συνιστά την κορύφωση της δράσης, προς την οποία άλλωστε κατατείνει ολόκληρο το έργο.
- να βοηθηθούν, μέσα από την τελική του δράση στη Χ, στην ολοκληρωμένη παρουσίαση της προσωπικότητας του Έκτορα.
- να είναι ικανοί να δικαιολογήσουν τη μοναδικότητα μέσα στο ποίημα της μονομαχίας Αχιλλέα-Έκτορα.
- να συνειδητοποιήσουν ότι ο Έκτορας και ο Αχιλλέας, παρά τα κοινά τους σημεία, εκφράζουν δύο διαφορετικούς κόσμους. Κυρίως όμως να μπορέσουν να επιβεβαιώσουν ότι ο Αχιλλέας είναι ο κυρίαρχος ήρωας της *Ιλιάδας*, μια ξεχωριστή μορφή, του οποίου ο χαρακτήρας και οι επιλογές επηρεάζουν την εξέλιξη του έργου.
- να προβληματιστούν για το βαθμό στον οποίο οι δύο ήρωες πραγματώνουν ή αμφισβητούν τον ηρωικό ιδανικό.
- να συζητήσουν τον ρόλο των θεών στην πορεία των ανθρώπινων πραγμάτων, ιδιαίτερα μέσα από την εξαπάτηση του Έκτορα από τη θεά Αθηνά.
- να διαπιστώσουν τον τρόπο με τον οποίο η ραψωδία Χ συσχετίζεται με προηγούμενες και επόμενες ραψωδίες (αλλά και με την *Οδύσσεια*) συντελώντας έτσι στην ενότητα του έργου.

Ενδεικτικός διδακτικός χρόνος

Τρεις (3) περίοδοι

Α. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Η ραψωδία Χ χαρακτηρίζεται από αξιοσημείωτη ισορροπία και προσεκτική οργάνωση, ενώ υπάρχουν πολλοί συσχετισμοί και αναφορές σε ραψωδίες που προηγούνται και έπονται. Έτσι στην αρχή της ραψωδίας συναντούμε τον Έκτορα να έχει μείνει έξω από τα τείχη της Τροίας, στις Σκαιές Πύλες (ποτέ πριν οι πύλες αυτές δεν δικαιολόγησαν περισσότερο το δυσσιώνο όνομά τους. Σκαιές = Δυτικές, αλλά και «δυσσιώνες»), την ώρα που ο υπόλοιπος στρατός και ο λαός της Τροίας έχει καταφύγει στην πόλη, για να αποφύγει την εκδικητική μανία του Αχιλλέα. Είναι χαρακτηριστική η χρήση του ρήματος *εἶλω-εἴλωμαι* για την πράξη αυτή (στριμώχνω, τσουβαλιάζω, στοιβάζω σαν σαρδέλες). Στην αρχή της ραψωδίας υπάρχουν τρεις λόγοι: του Πριάμου και της Εκάβης³, οι οποίοι προσπαθούν απεγνωσμένα να πείσουν τον Έκτορα⁴ να μπει στην πόλη και ο μονόλογος του Έκτορα με τον οποίο αιτιολογεί την επιλογή του να παραμείνει έξω από τα τείχη, εξετάζοντας παράλληλα υποτιθέμενες εναλλακτικές επιλογές. Στο τέλος της ραψωδίας υπάρχουν και πάλι τρεις θρήνοι, του Πριάμου, της Εκάβης και της Ανδρομάχης για το νεκρό πια Έκτορα. Στο κέντρο της ραψωδίας έχει τοποθετηθεί το κορυφαίο γεγονός, η μονομαχία Αχιλλέα-Έκτορα. Πρόκειται για μια ραψωδία έντονου πάθους και έντονης κινητικότητας σωμάτων και ψυχών. Ουσιαστικά αποτελεί το αποκορύφωμα της πολεμικής δράσης της *Ιλιάδας*, καθώς η ραψωδία αυτή σηματοδοτεί με τον τρόπο της και το τέλος του πολέμου.

Αχιλλέας, Sir Richard Westmacott (1822), άγαλμα στο Hyde Park του Λονδίνου

Η «δειλία» του Έκτορα

Ο Έκτορας βάζοντας πάνω απ' όλα το αίσθημα της τιμής και της *αἰδοῦς* απέναντι στους Τρώες και τις Τρωαδίτισσες αποφασίζει να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα μόνος έξω από τα

³ Η Εκάβη προβαίνει και στη σημαίνουσα χειρονομία να γυμνώσει το στήθος της. Στην *Ιλίου Πέρσειν* παρόμοια χειρονομία θα κάνει και η Ελένη, για να αποφύγει τον θάνατο από τα χέρια του Μενελάου.

⁴ Στην ουσία οι λόγοι τους συνιστούν μορφές ικεσίας, οι οποίες αποκλίνουν από το καθιερωμένο τυπικό καθώς γίνονται από απόσταση και όχι με τις αναμενόμενες κινήσεις και χειρονομίες ενός ικέτη. Μπορούμε να πούμε ότι συνεχίζουν την προσπάθεια της Ανδρομάχης στη Ζ να πείσει τον Έκτορα να μείνει στην Τροία. Και εδώ το αποτέλεσμα των ικεσιών θα είναι αρνητικό.

τείχη⁵. Αν και εξωτερικά φαίνεται σταθερός στην απόφασή του, εντούτοις εσωτερικά η σύγκρουση είναι μεγάλη. Αυτό φαίνεται από τις μάταιες σκέψεις που κάνει για πιθανό συμβιβασμό με τον Αχιλλέα και τους Αχαιούς. Αντιλαμβάνεται κι ο ίδιος ότι οι σκέψεις αυτές δεν έχουν βάση κι δηλώνει αποφασισμένος να μονομαχήσει με τον Αχιλλέα (Χ 129-130). Όταν όμως ο Αχιλλέας πλησιάζει, ο Έκτορας λυγίζει και τρέπεται σε φυγή. Αρχίζει μια ανελέητη καταδίωξη κατά την οποία θα κάνουν τρεις φορές το γύρο του κάστρου μέχρι τις δύο πηγές του Σκαμάνδρου. Στην τέταρτη, με την επέμβαση των θεών, η καταδίωξη θα σταματήσει και η μονομαχία θα αρχίσει. Η φυγή του Έκτορα συνιστά μοναδική περίπτωση ήρωα που κάνει κάτι αντίστοιχο στην *Ιλιάδα* και ασφαλώς έρχεται σε σύγκρουση με το ηρωικό ιδανικό. Μπορεί άραγε να θεωρηθεί μειωτική για το κύρος του ήρωα και να γίνει αντιληπτή ως μια εκδήλωση δειλίας;

Ούτε το κύρος του Έκτορα ούτε η προσωπικότητά του μειώνονται από το γεγονός ότι λυγίζει μπροστά στην ακατανίκητη ορμή του Αχιλλέα. Ο Αχιλλέας ήδη έχει παρουσιαστεί ασυγκράτητος και ανηλεής σε όποιον συνάντησε μπροστά του, συγκρούεται με στοιχεία της φύσης (τον ποταμό Σκάμανδρο) και με θεούς (έστω και λεκτικά με την Απόλλωνα στην αρχή της Χ). Το μέγεθος της δύναμής του και την αδυναμία οποιουδήποτε να την αντιμετωπίσει την προβάλλει ο ποιητής μέσα από μια σειρά παρομοιώσεων. Ο Αχιλλέας παρομοιάζεται από την αρχή της Χ με το Σείριο⁶, ακολουθεί η παρομοίωση του ακοντίου του με φως του ήλιου και με τη φωτιά (134-135). Η εμφάνιση του Αχιλλέα σκορπά τρόπο και η μεγαλοσύνη του ενισχύεται από την πληθώρα μακρών φωνηέντων που υπάρχουν στη συγκεκριμένη παρομοίωση στο πρωτότυπο κείμενο. Αυτής της μορφής οι παρομοιώσεις κορυφώνονται στους στίχους 317-320, όταν ο Αχιλλέας παρομοιάζεται με τον Αποσπερίτη⁷, λίγο πριν καταφέρει το θανάσιμο χτύπημα στον Έκτορα (όπως το άστρο σηματοδοτεί τον ερχομό της νύχτας, έτσι σηματοδοτείται και ο θάνατος του Έκτορα). Ο Έκτορας αποφάσισε να αντιμετωπίσει μόνος του τον Αχιλλέα, είναι φανερό όμως ότι η απόφαση αυτή τον ξεπερνά. Η αντίδρασή του στην ασταμάτητη ορμή του Αχιλλέα είναι ανθρώπινη, άρα και κατανοητή. Μπορούμε να αντιληφθούμε, καθώς βλέπουμε μέσα από τα μάτια του τον Αχιλλέα να πλησιάζει, τη δυσκολία να σταθεί απέναντί του. Ο Έκτορας δεν είναι ισόδυναμος με τον Αχιλλέα. Λυγίζει και το βάζει στα πόδια, μια αντίδραση σχεδόν αντανάκλαστική, λες και το κορμί του δεν υπακούει στην *φρένα*. Μια αντίδραση όμως η οποία δεν προκαλεί την περιφρόνησή μας αλλά τη συμπάθειά μας, καθώς μπορούμε να την κατανοήσουμε. Ακόμη

⁵ Πρόκειται για τυπική σκηνή μοναχικού πολεμιστή που έρχεται αντιμέτωπος είτε με ανώτερο αντίπαλο είτε με μεγάλο αριθμό εχθρών. Αντίστοιχες είναι οι περιπτώσεις του Οδυσσέα (Λ 401-420), του Μενέλαου (Ρ 89-113) και του Αγήνορα (Φ 550-580). Σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει μονόλογος του πολεμιστή που σταθμίζει τις επιλογές που έχει. Ο μονόλογος του Έκτορα είναι ο μεγαλύτερος από τους αντίστοιχους των προηγούμενων ηρώων. Επιπλέον, ο Έκτορας είναι ο μόνος που σκοτώνεται, ενώ όλοι οι άλλοι σώζονται.

⁶ Η παρομοίωση με το Σείριο ανακαλεί την αντίστοιχη παρομοίωση για τον Διομήδη (Ε 4-6). Η εμφάνιση του αστεριού, του πιο λαμπρού από όλα, (μέσα Ιουλίου) συνοδεύεται από την περίοδο της μεγάλης ζέστης και του πυρετού που την συνοδεύει. Βλέποντας ο Πρίαμος τον Αχιλλέα σαν τον Σείριο προοιωνίζεται τις συμφορές, τις οποίες θα φέρει στους Τρώες το πλησίασμά του στα τείχη της πόλης. Προσέξτε την αντίθεση ανάμεσα στη λάμψη των όπλων του Αχιλλέα και στις καταστροφικές συνέπειες της επιστροφής του.

⁷ Ήλιος, φωτιά, δυσοίωνα άστρα: ο Αχιλλέας αποκτά το μέγεθος ενός ουρανού, δηλ. θεϊκού σώματος, ενός φυσικού φαινομένου. Είναι σίγουρα *larger than life*. Ας θυμηθούμε και την κραυγή που έβγαλε μερικές ραψωδίες πριν.

και οι παρομοιώσεις που χρησιμοποιεί ο ποιητής για τον καταδικώμενο Έκτορα, με περισσότερα που την καταδιώκει γεράκι (139-142) και με ελαφάκι που το καταδιώκει σκύλος (189-192) δεν προβάλλουν τόσο τη δειλία του, όσο την αδυναμία παροχής οποιασδήποτε βοήθειας προς αυτόν. Ο τρόμος και ο πανικός του Έκτορα αναδεικνύουν την ανθρώπινη πλευρά του. Το ότι ο ποιητής δεν τον αντιμετωπίζει μειωτικά φαίνεται και από το στ. 157, όπου ο καταδικώμενος Έκτορας χαρακτηρίζεται ως *έσθλος*, ο Αχιλλέας όμως ως *άμεινων*.

Εντυπωσιακές οι τοπογραφικές λεπτομέρειες που δίνει ο ποιητής στους στ. 145-156. Έχουμε την αναφορά στην αγριοσυκιά⁸ και στις δύο πηγές του Σκαμάνδρου: η μια με ζεστό νερό κι η άλλη με κρύο, στις οποίες οι Τρωαδίτισσες έπλεναν τα ρούχα τους στον καιρό της ειρήνης. Πέρα από το ότι ο ποιητής φαίνεται να δείχνει κάποια γνώση της περιοχής της Τρωάδας, οι λεπτομέρειες αυτές μας βοηθούν να συγκρατήσουμε το μέρος, από το οποίο, όταν θα περάσουν για τέταρτη φορά ο Έκτορας κι ο Αχιλλέας, θα κριθεί η τύχη του πρώτου. Η αγριοσυκιά, χώρος στον οποίο η Ανδρομάχη στη Ζ πρότεινε στον Έκτορα να παρατάξει το στρατό του⁹, και πολύ περισσότερο η περιγραφή των πηγών και της χρήσης τους από τους Τρώες, κατά κάποιο τρόπο «παγώνει» τη δράση, στρέφει την προσοχή μας στην εικόνα που περιγράφεται. Η δραματική αντίθεση είναι ιδιαίτερα έντονη: παρουσιάζονται σκηνές ειρηνικής ζωής σε μια καταδίωξη θανάτου από έναν εξαγριωμένο Αχιλλέα. Από τη μια η καθημερινότητα της ειρηνικής ζωής και από την άλλη η βαρβαρότητα και η σκληρότητα του πολέμου. Αντιθετική είναι και η παρουσίαση των πηγών με το ζεστό και κρύο νερό.

Η εικόνα της καταδίωξης θυμίζει αγώνα δρόμου και οδηγεί στην παρομοίωση των δύο ανδρών που διεκδικούν έπαθλο σε έναν αγώνα δρόμου. Μόνο που εδώ το έπαθλο είναι η ζωή του ίδιου του Έκτορα. Οι γύροι του Έκτορα και του Αχιλλέα θυμίζουν τους γύρους των αλόγων σε έναν ιππικό αγώνα. Και βεβαίως τους γύρους που θα κάνει ξανά σε λίγο ο Αχιλλέας αυτή τη φορά όχι καταδιώκοντας αλλά σέροντας τον Έκτορα¹⁰. Σε τέτοιους ιππικούς αγώνες (ενδεχομένως προοικονομία των επιτάφιων αγώνων στην Ψ προς τιμή του Πατρόκλου) υπάρχουν θεατές. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και εδώ: θεατές του ιδιότυπου αυτού αγώνα είναι όλοι οι θεοί του Ολύμπου.

⁸ Στην *Οδύσσεια* τα δέντρα ενισχύουν την αίσθηση της επιστροφής και της επανένταξης. Η Αθηνά στη ν εμπνέει τον Οδυσσέα να δει τα δέντρα της Ιθάκης και να αναγνωρίσει το νησί. Τονίζουν ταυτόχρονα την πατρική παρουσία στη γη, την αντοχή και τη διάρκεια, τη βιολογική συνέχεια, το μοναδικό δέσιμο πατέρα-γιου (όπως αυτό εκφράζεται στην ω στην αναγνώριση Οδυσσέα-Λαέρτη στο αγρόκτημα του τελευταίου) αλλά και τη σταθερότητα και τη συνέχεια του *οίκου* (το *λέχος* του Οδυσσέα είναι κατασκευασμένο πάνω σε μια ελιά). Στην *Οδύσσεια* τα δέντρα βοηθούν τον ήρωα να ιεραρχήσει τις προτεραιότητές του. Βασική προτεραιότητα του Οδυσσέα θα είναι η αποκατάσταση του *οίκου*. Αναλογικά, η προτροπή της Ανδρομάχης στον Έκτορα να κρατήσει το στράτευμα κοντά στην αγριοσυκιά (Ζ 433-34) συνιστά μια προτροπή να ιεραρχήσει τις προτεραιότητές του. Θα επικρατήσει το αίσθημα της τιμής και της *αιδούς* ή η προστασία του *οίκου* και κατ' επέκταση της πόλης; Ο Έκτορας και στη Ζ και στη Χ επιλέγει το πρώτο. Πιο τραγική είναι η επιλογή του στη Χ, όταν αποφασίζει να παραμείνει έξω και να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα. Το ότι μέχρι την τελευταία στιγμή αμφιταλαντεύεται δείχνει τη σύγκρουση των προτεραιοτήτων που γίνεται μέσα του. Τις προτεραιότητες αυτές μας θυμίζει η αναφορά στην αγριοσυκιά. Η εικόνα του καρποφόρου δέντρου παραπέμπει επίσης σε εικόνες ειρηνικής/πολιτισμένης ζωής, οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με τη βιαιότητα της σύγκρουσης στη ραψωδία Χ.

⁹ Ζ 433-434. Δεν προσδιορίζεται το πόσο κοντά ή μακριά ήταν από τα τείχη. Πιθανότατα, θα βρισκόταν στο ενδιάμεσο μεταξύ των τειχών και της πεδιάδας.

¹⁰ Οι αναφορές σε ιπποδρομίες και σε άρματα εδώ είναι δυσσοίωνα προοικονομία, καθώς θυμίζουν τους επιτάφιους αγώνες που γίνονται για να τιμηθεί ένας νεκρός.

Ο ποιητής επιβραδύνει την εξέλιξη της υπόθεσης και στους στ. 166-187 η δράση μεταφέρεται στον Όλυμπο¹¹, όπου οι θεοί συζητούν για την τύχη του Έκτορα, σε μια διαδικασία που φαίνεται να εξελίσσεται ταυτόχρονα με αυτά που συμβαίνουν στη γη. Ο Δίας λυπάται τους θνητούς, δείχνει διάθεση να βοηθήσει τον Έκτορα, παρεμβαίνει όμως η Αθηνά θυμίζοντάς του τη μοίρα του. Η συζήτηση ανακαλεί έντονα την αντίστοιχη συζήτηση για την τύχη του Σαρπηδόνα στην Π 431-454. Αποφασιστική ήταν εκεί η παρέμβαση της Ήρας. Η μοίρα των θνητών δεν μπορεί να αλλάξει και οποιαδήποτε επέμβαση θα ανέτρεπε την τάξη και θα προκαλούσε την αντίδραση των υπόλοιπων θεών. Ο Όμηρος δραματοποιεί τη διαδικασία που σφραγίζει την τύχη του Έκτορα. Η ψυχαστασία που θα ακολουθήσει αργότερα (209-212) παρουσιάζει παραστατικά μια ειλημμένη, ήδη, απόφαση. Ταυτόχρονα, η μοίρα του Έκτορα σφραγίζει και την τύχη της μοίρας των Τρώων.

Ιδιαίτερα ξεχωριστή είναι η παρομοίωση της καταδίωξης του Έκτορα από τον Αχιλλέα με την καταδίωξη που βιώνει κάποιος σε μια ονειρική κατάσταση (199-200). Όπως στο όνειρο δεν μπορείς να φτάσεις αυτόν που καταδιώκεις, το ίδιο συμβαίνει και τώρα με τον Αχιλλέα και τον Έκτορα. Από μια τέτοια κατάσταση μπορείς βέβαια να ξεφύγεις ξυπνώντας. Για τον Έκτορα όμως εδώ δεν υπάρχει καμία διαφυγή. Όταν θα φτάσουν για τέταρτη φορά στις πηγές, πραγματοποιείται η ψυχαστασία. Ο Απόλλωνας τον εγκαταλείπει και η Αθηνά εμφανίζεται.

Η θεϊκή παρέμβαση

Η επέμβαση της Αθηνάς τόσο με την εξαπάτηση του Έκτορα όσο και με τη βοήθεια που πρόσφερε στον Αχιλλέα, όταν του επέστρεψε το ακόντιο μετά την άστοχη βολή εναντίον του Έκτορα, ενοχλεί τους σύγχρονους αναγνώστες του έργου. Θεωρούμε ότι ο θεός έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ήττα του Έκτορα και ότι με τον τρόπο αυτό μειώνει τη σπουδαιότητα της νίκης του Αχιλλέα. Είναι ενδιαφέρον να δούμε αν με παρόμοιο τρόπο την αντιμετωπίζει ο Όμηρος ή την αντιμετώπιζαν οι αρχαίοι ακροατές και αναγνώστες.

Στους στ. 224-247 η Αθηνά εμφανίζεται με τη μορφή του Δηϊφοβου και ξεγελά τον Έκτορα, ο οποίος με χαρά βλέπει ότι δεν είναι μόνος του στην αντιμετώπιση του Αχιλλέα. Οι τρεις προσφωνήσεις των δύο αδερφών (229, 233,239) τονίζουν την εμπιστοσύνη και την ειλικρίνεια των συνομιλητών, ιδιαίτερα η προσφώνηση *ήθεϊ*, που απευθύνεται από αδερφό σε αδερφό. Η ευγένεια και η τρυφερότητα της στιγμής κάνουν την εξαπάτηση ακόμη πιο ενοχλητική και δημιουργούν στους σύγχρονους την αίσθηση ότι ο Έκτορας είναι θύμα της δολοπλοκίας των θεών. Η Αθηνά-Δηϊφοβος τονίζει στον Έκτορα στους στιχ. 245-6 την κοινή προσπάθεια που πρέπει να καταβάλουν, του επισημαίνει όμως ότι η νίκη θα είναι δική του. Όσο κι αν μας ενοχλεί η παρέμβαση της Αθηνάς, τόσο με την εξαπάτηση του Έκτορα όσο και με την επιστροφή του ακοντίου στη διάρκεια της μονομαχίας, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας τα εξής: η επέμβαση της Αθηνάς υπογραμμίζει περισσότερο από κάθε άλλο κάτι που είναι ήδη γνωστό, ότι δηλ. η μοίρα του Έκτορα είναι καθορισμένη, έστω κι αν ο ίδιος το αγνοεί. Η Αθηνά παρεμβαίνει για να προκύψει κάτι, το οποίο θα συνέβαινε και χωρίς την παρέμβασή της. Δε συντελεί στο θάνατό του, τον κάνει όμως να σταματήσει. Η φωνή του θεού λειτουργεί εδώ ως η φωνή της συνείδησης του ήρωα που του λέει τι πρέπει να κάνει.

¹¹ Πέρα από την επιβράδυνση και την αύξηση της έντασης και της αγωνίας, με τη μετάβαση στον Όλυμπο "γεμίζει" και ο χρόνος προκειμένου να συμπληρωθούν οι τρεις γύροι γύρω από την Τροία.

Ένας ήρωας δεν μπορεί να τρέχει μπροστά στον αντίπαλο. Ο θεός μερικές φορές βοηθά τους ανθρώπους να δουν τις υποχρεώσεις τους και τη μοίρα τους. Ο Έκτορας είναι σαν να ζει σε ένα όνειρο (θυμηθείτε την προηγούμενη παρομοίωση). Βιώνει την απελπισία της μοναξιάς του πολεμιστή στο πεδίο της μάχης. Βλέπει κι ακούει αυτό που θα ήθελε να ακούσει και να δει. Είναι ενδιαφέρον ότι δικαιολογεί ο ίδιος την παρουσία του Δηϊφωβου έξω από τα τείχη, όπως μέσα σε ένα όνειρο δικαιολογούμε ή δεν αναρωτιόμαστε και για τις πιο παράλογες καταστάσεις που εμφανίζονται. Επιπλέον, ο Έκτορας είναι καταδικασμένος¹² και ολοφάνερα κατώτερος από τον Αχιλλέα. Η αδυναμία του να σταθεί απέναντί του στην προηγούμενη σκηνή το καταδεικνύει. Η επιστροφή του δόρατος δεν επηρεάζει την έκβαση της μονομαχίας αλλά τον τρόπο θανάτου του Έκτορα. Ο Αχιλλέας παίρνει τη βοήθεια της θεάς, ακριβώς επειδή δεν τη χρειάζεται. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι μια στιγμή επιτυχίας συντελούνταν πάντοτε με τη βοήθεια ενός θεού. Η βοήθεια της Αθηνάς δεν περιορίζει τη δόξα του Αχιλλέα· αντιθέτως, την αυξάνει. Εν πάση περιπτώσει, όμως, η σκηνή αυτή καταδεικνύει και τη διαφορά στο ήθος των θεών της *Ιλιάδας*¹³ συγκριτικά με την *Οδύσσεια*. Στην *Ιλιάδα* οι θεοί ζυγίζουν ψυχές και κήρες. Στην *Οδύσσεια* απονέμουν δικαιοσύνη και μάλιστα με τον λιγότερο δυνατό παρεμβατισμό.

Μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορος έξωθεν του φρουρίου της Τρωάδας. Ο Πάρης και η οικογένεια του, Θεόφιλος (1870-1934)

Ο Έκτορας, με την παρέμβαση της Αθηνάς, θα σταματήσει τη φυγή και θα μονομαχήσει με τον Αχιλλέα. Πρόκειται για μια μονομαχία των δύο σπουδαιότερων ηρώων της *Ιλιάδας*, μια μονομαχία για την οποία μας προετοίμαζε όλο το έργο. Η μονομαχία παρουσιάζει τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας τέτοιας σύγκρουσης: προηγείται η συνομιλία Έκτορα-Αχιλλέα, στην

¹² Ας μην ξεχνάμε επίσης ότι στους ακροατές της *Ιλιάδας* και ο Αχιλλέας είναι ήδη καταδικασμένος. Ο θάνατος του Έκτορα προμηνύει τον θάνατο και του Αχιλλέα, εξ ου και η κηδεία του Έκτορα είναι η τελευταία πράξη του έπους. Τρόπον τινά οι θεοί επισπεύδουν εδώ τον θάνατο αμφοτέρων των ηρώων. Αυτό προσδίδει τραγική ειρωνεία στην αφήγηση.

¹³ Και ο Απόλλωνας βοήθησε τον Έκτορα στην Π αφαιρώντας τον οπλισμό του Πατρόκλου, ενώ και ο Δίας εξαπάτησε τον Αγαμέμνονα με το όνειρο που του έστειλε (B 1-40).

οποία ο πρώτος προσπαθεί μάταια να δεσμεύσει τον αντίπαλό του να σεβαστεί το σώμα του. Η απάντηση του Αχιλλέα είναι ενδεικτική του πάθους του και της σκληρότητάς του. Όπως τα λιοντάρια δεν συνομολογούν με τους ανθρώπους, όπως οι λύκοι με τα πρόβατα, αντίστοιχο είναι και το μίσος του Αχιλλέα. Οι φυσιολογικές κοινωνικές συμβάσεις δεν ισχύουν για τον Έκτορα. Εξ ου και η φυγή του μπροστά σε ένα τέτοιο θηρίο ΔΕΝ είναι αντιηρωική. Ο κόσμος των ζώων, εν αντιθέσει με τον κόσμο των ανθρώπων, είναι ένας κόσμος από τον οποίο απουσιάζει η δικαιοσύνη (ΗΣίοδος, Έργα 276-80). Εντούτοις, η μονομαχία εξελίσσεται πολύ γρήγορα, με την παρέμβαση μάλιστα ενός θεού, την ώρα που θα ανέμενε κάποιος μια πιο εντυπωσιακή και μεγαλύτερη σε διάρκεια σύγκρουση, ανάλογη με αυτή του Έκτορα με τον Αίαντα στην Η (244-272)¹⁴. Πέρα από την ταχύτητα της εξέλιξής της, αυτό που την ξεχωρίζει από προηγούμενες μονομαχίες είναι ότι στη διάρκειά της είμαστε ενήμεροι για τις αντιδράσεις και τα συναισθήματα των πρωταγωνιστών, για τα θέματα πίσω από τη δράση, για το μέλλον του Έκτορα και της Τροίας, καθώς επίσης και για τον ρόλο του θεού. Μην ξεχνάμε επίσης πως είναι μια μονομαχία την οποία παρακολουθούν όλοι οι θεοί, όλοι οι Τρώες από τα τείχη, ανάμεσά τους και οι τραγικοί γονείς του Έκτορα, κι όλο το στράτευμα των Αχαιών, στο οποίο ο Αχιλλέας έχει απαγορεύσει οποιαδήποτε ανάμειξη. Μια σπουδαία μονομαχία που εξελίσσεται ενώπιον θεών και ανθρώπων.

Ο θάνατος του Έκτορα, Peter Paul Rubens (1577-1640)

¹⁴ Η μονομαχία του Αχιλλέα με τον Έκτορα διαφοροποιείται από αυτήν του Έκτορα με τον Αίαντα (Η): στην Η Αθηνά και Απόλλωνας συμφώνησαν στην πραγματοποίηση της μονομαχίας, η οποία θα διευθετηθεί από τους επικεφαλής των στρατευμάτων και θα την παρακολουθήσει ολόκληρο το στράτευμα. Στη Χ μονομαχία γίνεται σχεδόν σε έναν απομονωμένο χώρο, ενώ η έμφαση δίνεται περισσότερο στους λόγους και λιγότερο στη δράση και προβάλλεται ο ρόλος της Αθηνάς στην εξέλιξή της. Στην Η ο Έκτορας προτείνει επιστροφή του σώματος του νεκρού (κάτι που κάνει και στη Χ), πρόταση που γίνεται αποδεκτή από τον Αίαντα και τους Αχαιούς, αλλά απορρίπτεται από τον Αχιλλέα στην Χ. Η μονομαχία στην Η δε θα έχει νικητή, θα κλείσει μάλιστα με ανταλλαγή δώρων, μέσα στα πλαίσια που καθορίζει το ηρωικό τυπικό και οι κοινωνικές συμβάσεις, στοιχεία που καταπατούνται βάνουσα στη Χ.

Η αποτυχία στην πρώτη βολή του Αχιλλέα δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι ο αγώνας είναι ανοικτός σε οποιοδήποτε αποτέλεσμα. Γρήγορα ο Έκτορας συνειδητοποιεί την αλήθεια κι αποφασίζει να πεθάνει ηρωικά με τρόπο αξιομνημόνευτο από τις επόμενες γενεές (*μέγα ρέξας τι*, 305). Εφορμά με το ξίφος του εναντίον του σπλισμένου με το ακόντιο Αχιλλέα (εμφανής η ανισότητα). Ο ποιητής τον παρομοιάζει με αετό που ορμά μέσα από τα μαύρα σύννεφα¹⁵ (308-310), μια παρομοίωση που υστερεί σε σχέση με την παρομοίωση του Αχιλλέα με τον Αποσπερίτη (317-319)¹⁶.

Το χτύπημα του Αχιλλέα αποδεικνύεται καιρίο. Ο στίχος 327, που περιγράφει το χτύπημα του ακοντίου του Αχιλλέα, χρησιμοποιείται αυτούσιος για την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο το βέλος του Οδυσσέα σκοτώνει τον Αντίνοο στην Οδύσσεια (χ 16). Λίγο πριν τον θάνατο του Έκτορα ακολουθεί ανταλλαγή λόγων (330-367) που θυμίζει έντονα την αντίστοιχη σκηνή του θανάτου του Πατρόκλου (Π 827-863) την οποία σαφώς ανακαλεί. Και στις δύο σκηνές οι νικητές (Έκτορας κι Αχιλλέας) καυχούνται για την επιτυχία τους. Και οι δύο απειλούν τον νεκρό ότι θα τον φάνε οι γύπες και οι σκύλοι, ενώ και στις δύο περιπτώσεις αυτοί που πρόκειται να πεθάνουν προφητεύουν το επερχόμενο τέλος των νικητών. Ο Έκτορας όμως αμφισβητεί την προφητεία του Πατρόκλου, ενώ ο Αχιλλέας

Ο θάνατος του Αχιλλέα,
Peter Paul Rubens (1577-
1640)

αποδέχεται την αντίστοιχη του Έκτορα, καθώς ήδη γνωρίζει τι πρόκειται να ακολουθήσει¹⁷. Η αναφορά του Έκτορα στον επικείμενο θάνατο του Αχιλλέα αποτελεί την κορύφωση όλων

¹⁵ Τα μαύρα σύννεφα αποτελούν προφανώς δυσσιώνο σημάδι.

¹⁶ Όπως επισημαίνει και ο Scott (2009) όσο ο Αχιλλέας ξεπερνάει τα όρια της ανθρωπιάς, τόσο ο Όμηρος χρησιμοποιεί για την περιγραφή της δράσης του παρομοιώσεις με σκηνές φύσης ή ειρηνικής ζωής, τονίζοντας έτσι την απόστασή του από τα όρια της καθημερινότητας.

¹⁷ Στη ραψωδία Χ ο Αχιλλέας χαρακτηρίζεται συχνά *ώκυσ*. Εδώ το επίθετο δε χρησιμοποιείται απλώς ως τυπικό χαρακτηριστικό του ήρωα αλλά το βλέπουμε σε πλήρη δράση στην ανελέητη καταδίωξη

των αναφορών που έχουν γίνει στην *Ιλιάδα* για τον θάνατο του ήρωα. Διαφοροποιείται επίσης και στην έκκληση του Έκτορα για απόδοση του σώματός του στους γονείς του, αφού πρώτα καταβληθούν λύτρα. Πρόκειται για μοναδική περίπτωση καταβολής λύτρων για νεκρό¹⁸ και προοικονομεί την εξέλιξη της δράσης στη ραψωδία Ω. Η πρόταση του Έκτορα απορρίπτεται με έναν εξαιρετικά παθιασμένο λόγο του Αχιλλέα (344-54). Δεν είναι μόνο η προσφώνηση, *κύον* (θυμίζει την προσφώνηση *κύνες* του Οδυσσέα¹⁹ προς τους μνηστήρες στη χ 35) αλλά και η απίστευτης σκληρότητας και βιαιότητας ευχή του να έτρωγε ο ίδιος τις σάρκες του Έκτορα. Σαν το σκυλιά, που ο Πρίαμος στην αρχή πάλι της Χ φαντάζεται ότι θα φάνε τις δικές του σάρκες, όταν πεθάνει ο Έκτορας και πέσει η Τροία. Ο Αχιλλέας έχει παντελώς αποθηριωθεί. Ο παραλογισμός του εκδικητικού πάθους αλλά και η κατάλυση των αξιών που συνεχούν μια κοινωνία μέσα στη βιαιότητα του πολέμου. Η ένταση της οργής του Αχιλλέα τονίζεται με την παρουσία πολλών ουρανικών συμφώνων. Η αναφορά στα σκυλιά που θα κατασπαράξουν το σώμα του νεκρού κορυφώνει μια σειρά από παρόμοιες αναφορές μέσα στη Χ (66, 335-6, 339, 348, 354).

Τι σηματοδοτεί ο θάνατος του Έκτορα;

α/ Ολοκληρώνει την παρουσίαση της προσωπικότητας του Έκτορα, η οποία ξεκίνησε από τη ραψωδία Ζ, από τη συνάντησή του με την Ανδρομάχη, και ολοκληρώνεται στη Χ με το θάνατό του και το θρήνο της Ανδρομάχης με τον οποίο ολοκληρώνεται η ραψωδία.

β/ Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο θάνατος του Έκτορα, του υπερασπιστή της Τροίας, σηματοδοτεί το τέλος του πολέμου και την άλωση της Τροίας. Στις εκκλήσεις του Πριάμου και της Εκάβης, που προηγούνται, και στους θρήνους τους, που ακολουθούν, καθώς και στο θρήνο της Ανδρομάχης, περιγράφονται έντονα οι συνέπειες της κατάληψης της πόλης, ως να τις βιώνουν ήδη τα συγκεκριμένα πρόσωπα και ο λαός της Τροίας.

γ/ Σε ένα τρίτο επίπεδο προωθεί την εξέλιξη της δράσης στο ποίημα: ο θάνατος του Έκτορα και η μεταχείριση του σώματός του από τον Αχιλλέα δημιουργούν νέα δράση, η οποία θα κορυφωθεί στην Ω με τη συνάντηση Αχιλλέα και Πριάμου.

Η κακοποίηση του σώματος του Έκτορα

Ο Αχιλλέας αφαιρεί τα όπλα από τον νεκρό Έκτορα. Δίπλα στο γυμνό σώμα του συγκεντρώνεται ο στρατός των Αχαιών, ο οποίος από τη μια θαυμάζει την ομορφιά του σώματος του Έκτορα και από την άλλη τον τρυπούν ο καθένας με το κοντάρι του²⁰. Ο

του Έκτορα. Ταυτόχρονα, μας θυμίζει ένα άλλο επίθετο: *ώκύμορον* χαρακτήρισε η Θέτιδα τον Αχιλλέα στη Σ 95-96 τονίζοντάς του ότι ο θάνατός του θα ακολουθήσει αμέσως μετά τον θάνατο του Έκτορα. Ο Αχιλλέας δείχνει σαν να βιάζεται να πραγματώσει τη μοίρα του.

¹⁸ Στην αρχή της Χ ο Πρίαμος, αναφερόμενος στους δύο γιους του που αγνοούνται, είχε πει: αν είναι ζωντανοί θα τους φέρουμε πίσω πληρώνοντας λύτρα. Το έργο αυτό τελικά θα κληθεί να το διεκπεραιώσει για τον νεκρό Έκτορα. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ο νεκρός του Έκτορα δεν θα αποκατασταθεί με μάχη, όπως ο νεκρός του Πατρόκλου (ή του Αχιλλέα στην μεθομηρική *Αιθιοπίδα*), αλλά με εξαγορά και μάλιστα από έναν αδύναμο γέρο.

¹⁹ Μόνο που εκεί η ύβρη ήταν απολύτως αντάξια των ανδρών.

²⁰ Όταν ο Αχιλλέας αργότερα θα σκοτώσει την Πενθεσίλεια (το περιστατικό περιγραφόταν στην *Αιθιοπίδα*), θα εμποδίσει τους Αχαιούς από το να σκυλεύσουν και να μαγαρίσουν το πτώμα της. Όταν ο Θεορίτης θα τολμήσει να τον αψηφήσει, ο Αχιλλέας θα τον σκοτώσει. Η αντίθεση είναι μεγάλη και είναι βέβαιο ότι ο ποιητής της *Αιθιοπίδας* την επιχειρεί συνειδητά. Η *Αιθιοπίδα* είναι

τρόπος που το κάνουν μπορεί να έχει κάτι το τελετουργικό, δείχνει όμως και τη μικρότητά τους. Αυτοί που έφευγαν από μπροστά του στο πεδίο της μάχης τον πλησιάζουν τώρα που είναι νεκρός, για να τον εκδικηθούν και να βεβαιωθούν για το θάνατό του. Η περιγραφή της πράξης τους σε συνδυασμό με τον θαυμασμό τους για την ομορφιά του νεκρού εξυψώνουν το μεγαλείο του Έκτορα. Μειώνει επίσης αυτούς που προβαίνουν σε αυτήν την πράξη και συμπεριφέρονται με τον τρόπο που συνηθίζει να συμπεριφέρεται ο όχλος.

Ο θριαμβευτής
Αχιλλέας
Αχιλλειον, Κέρκυρα

Η κακοποίηση του σώματος του Έκτορα δε θα σταματήσει στο λόγχισμα των Αχαιών. Όπως τονίζει ο ποιητής ο Αχιλλέας *άεικέα μήδετο ἔργα* (395) για τον νεκρό αντίπαλό του. Αφιερώνει μάλιστα δέκα στίχους στα ἔργα αυτά (395-404): αφού του τρύπησε τα πόδια,

Ο Αχιλλέας σέρνει το σώμα του Έκτορα

από τη φτέρνα ως τα σφυρά και πέρασε από αυτά λουριά, τον έδεσε στο άρμα του και τον έσερνε, με τη σκόνη να καλύπτει το κεφάλι του (η αναφορά στη σκόνη γύρω από το κεφάλι του νεκρού ανακαλεί τη σκηνή με τη μάχη γύρω από το νεκρό σώμα του Πατρόκλου στην Π). Η ενέργεια αυτή του Αχιλλέα, η οποία θα συνεχιστεί και μετά την ταφή του Πατρόκλου, δείχνουν την εκδικητική μανία του και την τεράστια ψυχική ένταση που βιώνει μετά τον θάνατο του φίλου του και τη συνειδητή επιλογή του να τον εκδικηθεί, σκοτώνοντας τον Έκτορα. Επιλέγοντας ουσιαστικά συνειδητά τον θάνατό του, όπως του το έχει ήδη τονίσει η Θέτιδα. Αξιολογεί ο Όμηρος τη μεταχείριση του σώματος του Έκτορα; Το *άεικέα* δείχνει την ηθική αποδοκιμασία του ποιητή; Μπορούμε να πούμε ότι μέχρι και τη ραψωδία Χ κάτι τέτοιο δεν τεκμηριώνεται, έστω κι αν προβάλλει έντονα τη σκληρότητά της. Σε όλη την *Ιλιάδα* ο ποιητής παραμένει ένας αντικειμενικός αφηγητής που δε σχολιάζει και δεν αξιολογεί άμεσα τις πράξεις των ηρώων του.

γενικώς καθρέφτης της *Ιλιάδας*. Ο θάνατος του Αντιλόχου εκεί αντανακλά αυτόν του Πατρόκλου εδώ και αντιστοίχως ο θάνατος του Έκτορα εδώ είναι παράλληλος με τον θάνατο του Μέμνονα εκεί. Ο ίδιος ο Αχιλλέας σκοτώνεται στην *Αιθιοπίδα* – πού αλλού; - στις Σκαιές Πύλες από το βέλος του Πάρη. Το σώμα του θα το περισώσουν – με πολεμικό αγώνα, όχι με λύτρα – ο Οδυσσεάς και ο Αίαντας. Η *Αιθιοπίδα* τελειώνει με την κηδεία του Αντιλόχου και με *ἄθλα ἐπ' Ἀχιλλέα*.

Άλλωστε ο Αχιλλέας είχε ήδη χρησιμοποιήσει το ίδιο επίθετο (Χ 336) περιγράφοντας τη μεταχείριση που θα είχε ο Έκτορας από τους σκύλους, ενώ η λέξη (*ἀεικίσασθαι*, 404) θα χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει την τύχη που καθόρισε ο Δίας για τον Έκτορα. Άμεση ηθική αξιολόγηση δεν υπάρχει. Ενδεχομένως, οι αποτρόπαιες για εμάς ενέργειες του Αχιλλέα να μην ήταν ασύμβατες με τον ηρωικό κώδικα ηθικής, ειδικά, όταν γινόταν για την εκδίκηση συγγενή ή φίλου. Άλλωστε κι ο Έκτορας ήθελε να κακοποιήσει το σώμα του Έκτορα (Σ 176-7), πρόθεση την οποία προφανώς γνώριζε ο Αχιλλέας. Ο Αριστοτέλης μάλιστα υποστηρίζει ότι υπήρχε έθιμο στη Θεσσαλία να σέρνουν τους ηττημένους.

Ο Έκτορας υφίσταται τα πιο πάνω στην πατρική γη (*πατρίδι γαίη*). Η αναφορά στην πατρίδα μεγεθύνει το μέγεθος των προβλημάτων των Τρώων, καθώς δεν είναι μόνη η ενέργεια του εχθρού που πληγώνει αλλά και το γεγονός ότι μπορεί να την πραγματοποιήσει μέσα στην πατρίδα του αντιπάλου. Η αναφορά ανακαλεί μελαγχολικά τον ρόλο του Έκτορα ως υπερασπιστή της πατρίδας του και του λαού της και βοηθά να γίνει με εξαιρετικό τρόπο η μετάβαση από το πεδίο της σύγκρουσης στους θρήνους που θα ακολουθήσουν στα τείχη της Τροίας.

Έκτορας και Αχιλλέας: δύο διαφορετικοί κόσμοι

Η Θέτιδα βυθίζει τον Αχιλλέα στα νερά της Στύγας, Peter Paul Rubens (1577-1640)

Η ραψωδία Χ κορυφώνει τη δράση της *Ιλιάδας* με τη μοιραία σύγκρουση ανάμεσα στον βασικό υπερασπιστή της Τροίας, τον Έκτορα και τον σπουδαιότερο πολεμιστή των Αχαιών, τον Αχιλλέα. Μοιραία όχι μόνο για τον Έκτορα, ο οποίος θα βρει τον θάνατο στα χέρια του Αχιλλέα, αλλά και για τον ίδιο τον Αχιλλέα, του οποίου ο θάνατος, όπως γνωρίζουμε εμείς αλλά και ο ίδιος, θα ακολουθήσει αυτόν του αντιπάλου του. Πρόκειται για τις δύο κορυφαίες φυσιογνωμίες του έργου, των οποίων η μοίρα διαπλέκεται και

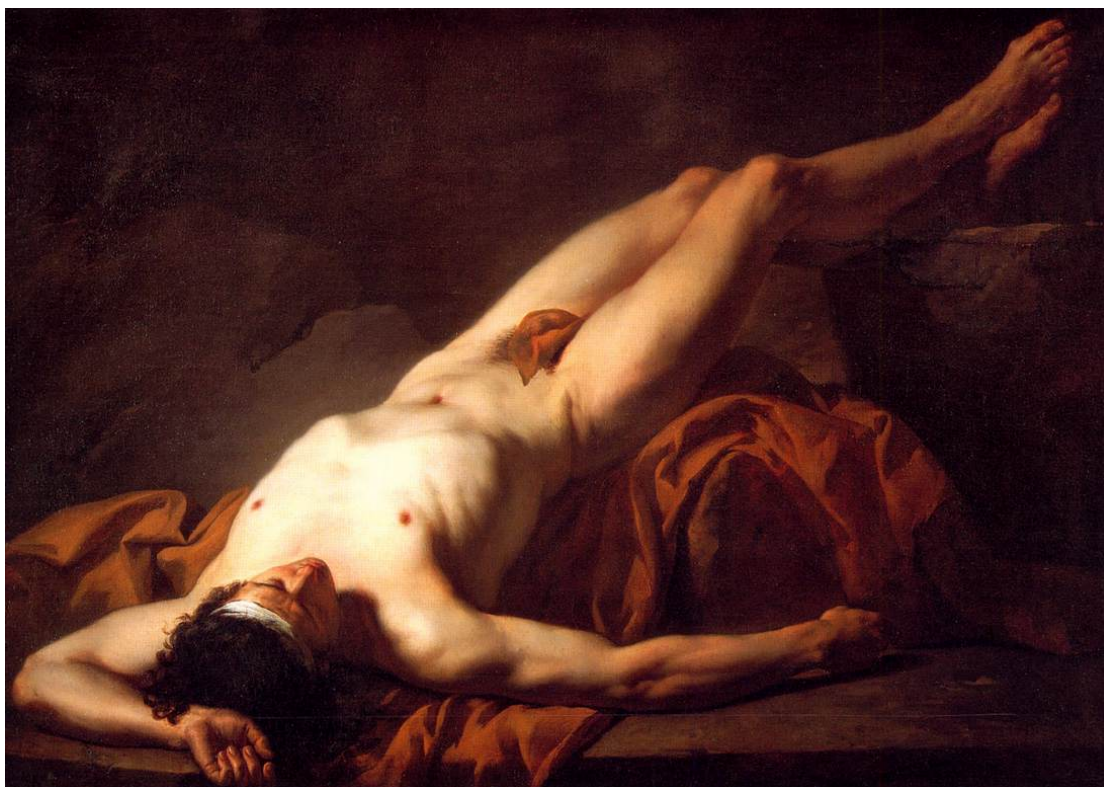
αλληλοεπηρεάζεται. Καθένας τους όμως θα λέγαμε ότι εκφράζει κι αντιπροσωπεύει έναν διαφορετικό κόσμο.

Ο Έκτορας είναι ο ήρωας στα χέρια του οποίου στηρίζεται όλη η πόλη της Τροίας. Αυτό τονίζεται ιδιαίτερα και στα λόγια της Ανδρομάχης (Ζ) αλλά και στις εκκλήσεις του Πριάμου και της Εκάβης στην αρχή της Χ με τις οποίες του ζητούν να μη μείνει έξω από τα τείχη της πόλης. Είναι ο εκπρόσωπος του οίκου (με την ιδιότητα αυτή τον γνωρίσαμε ήδη στη Ζ), του κράτους, ο εκφραστής ενός θετικού, θα λέγαμε, τρόπου ζωής. Οι επιλογές του καθορίζουν την πορεία της ζωής του και των ανθρώπων που προστατεύει. Απορρίπτει την πρόταση της Ανδρομάχης να μην βγάλει το στράτευμα έξω από την πόλη (Ζ 406-465) και δε δέχεται τη συμβουλή του Πολυδάμα (Σ 243-313) να αποσύρει τον στρατό στην πόλη, όταν πια είναι φανερό ότι ο Αχιλλέας θα ξαναγυρίσει στον πόλεμο, δε θα μπει μέσα στην πόλη και θα παραμείνει μόνος αυτός έξω από τα τείχη παρά τις απέλπιδες προσπάθειες των γονιών του να τον μεταπείσουν. Ο Έκτορας δε θα μπει στην πόλη γιατί νιώθει έντονο το αίσθημα της *αίδου* απέναντι στους συμπολίτες του (Χ 105). Οι αποφάσεις του οδήγησαν στην απώλεια πολλών ανθρώπινων ζωών και δε θα μπορέσει, όπως λέει κι ο ίδιος στο μονόλογό του, να ακούσει κάτι υποτιμητικό από κάποιον κατώτερό του (Χ 106). Ο Έκτορας εκφράζει το ηρωικό ιδανικό, κυρίαρχο σε όλο το ποίημα, το οποίο στηρίζεται ακριβώς στις έννοιες της *αίδου*, της *τιμής* και, κυρίως, της κατάκτησης του *κλέους*. Το τελευταίο ολοφάνερα επιδιώκει ο Έκτορας με τα λόγια με τα οποία ολοκληρώνει τις σκέψεις του, πριν την τελευταία, και μοιραία γι' αυτόν, επίθεση κατά του Αχιλλέα: *μη μὲν ἄσπουδί γε καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην, ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἔσσομένοισι πυθέσθαι* (Χ 304-305). Το ηρωικό ιδανικό, όπως τουλάχιστον εκφράζεται στην *Ιλιάδα*, προϋποθέτει τη θνητότητα. Η ψυχή, όταν κάποιος πεθαίνει, αποχωρίζεται οριστικά από το σώμα, γι' αυτό και η ζωή αναδεικνύεται σε υπέρτατη αξία. Την αιωνιότητα εξασφαλίζει μόνο το *ἄφθιτον κλέος*, με τη συνδρομή βέβαια της ποίησης. Παρατηρούμε λοιπόν ότι όλοι οι ομηρικοί ήρωες είναι θνητοί. Ο Έκτορας είναι φανερό ότι κινείται σε αυτά τα πλαίσια, τα οποία είναι κοινά για Έλληνες και Τρώες. Ταυτόχρονα όμως ο ποιητής μας δίνει τη δυνατότητα να αξιολογήσουμε το ιδανικό αυτό: ο προσωπικός κώδικας τιμής του Έκτορα τον οδηγεί στην επιλογή να αντιμετωπίσει μόνος τον Αχιλλέα, σε έναν αγώνα του οποίου το αποτέλεσμα δε θα μπορούσε να είναι νικηφόρο γι' αυτόν. Με την επιλογή του αυτή στερούσε από την πόλη της Τροίας αυτόν που αποτελούσε το βασικό της στήριγμα οδηγώντας έτσι τον λαό του στην καταστροφή. Ήδη από την αρχαιότητα σχολιάστηκε το πόσο καταστροφική μπορεί να αποδειχθεί η φιλοτιμία, ενώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι σε ένα τέτοιο κώδικα αξιών η φιλοπατρία μειονεκτεί σε σχέση με την *τιμή* και το προσωπικό *κλέος*.

Ο Αχιλλέας από την άλλη είναι μοναδικός από κάθε άποψη. Είναι ο καλύτερος πολεμιστής, σαφώς ανώτερος και από τον αρχηγό του στρατεύματος, τον Αγαμέμνονα, είναι γιος μιας θεάς, μπορεί με τη μεσολάβησή της να επικοινωνεί με τον Δία και προορίζεται να πεθάνει νέος. Κάθε απόφαση που παίρνει είναι σημαντική και με τον τρόπο της εξαιρετική: η απόφασή του στην Α να αποχωρήσει από τον πόλεμο και η δικαίωση που θα ζητήσει με τη βοήθεια του Δία, η απόρριψη της πρεσβείας των Αχαιών στην Ι, η υποχώρησή του και η αποστολή του Πατρόκλου στο πεδίο της μάχης (Π), η απόφασή του να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του (Σ) και να θανατώσει τον Έκτορα, η απόφασή του να συνεχίσει την εκδικητική του μανία κακοποιώντας το σώμα του (Χ) και η τελική στάση που θα κρατήσει (Ω). Όλες οι αποφασιστικές τομές του έργου συντελούνται μέσα από τις αποφάσεις και τις

επιλογές του Αχιλλέα. Συνήθως, αγνοούμε τι έχει στο μυαλό του ο ήρωας, περιμένοντας μέσα από τα λόγια του να μάθουμε.

Πρόκειται για μια ιδιαίτερα έντονη, παθιασμένη και παρορμητική προσωπικότητα. Πρόκειται για μια ξεχωριστή μορφή όχι μόνο ως προς τις πολεμικές του ικανότητες αλλά και στις απαιτήσεις του και στον τρόπο με τον οποίο επιδιώκει την ικανοποίησή τους. Ιδιαίτερα στη ραψωδία Χ ο Αχιλλέας παρουσιάζεται ως μια καταστροφική δύναμη, ως εκφραστής μιας ασύλληπτης, για εμάς, βαρβαρότητας. Το μέγεθος της συναισθηματικής του δέσμευσης προς τον νεκρό φίλο του μας εντυπωσιάζει. Από την άλλη ο Αχιλλέας είναι ο χαρακτήρας του έργου που παρουσιάζει το μεγαλύτερο βάθος, είναι η προσωπικότητα που θα μπορούσε να πει κανείς ότι εξελίσσεται καθώς το έργο προχωρά. Η μοναδικότητα του Αχιλλέα εκφράζεται μέσα από τους παθιασμένες ομιλίες του. Οι λόγοι του Αχιλλέα, σύντομοι κι όχι εκτεταμένοι, είναι ενδεικτικοί και αποκαλυπτικοί του ήθους του. Είναι ξεκάθαροι ως προς τις προθέσεις του ήρωα, είναι παραστατικοί, γεμάτοι πληθώρα αντιθέσεων και παρομοιώσεων (είναι ο μόνος που ο λόγος του περιέχει τόσες παρομοιώσεις), διακρίνονται από αμεσότητα, αποφυγή των επαναλήψεων, αλλά και τη βιαιότητα των εκφράσεων. Η ξεχωριστή προσωπικότητά του αποκαλύπτεται μέσα από τον

Το σώμα του Έκτορα , Jacques-Louis David (1778)

ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο μιλά ή συνομιλεί με άλλους. Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι είναι η μοναδική προσωπικότητα του έργου που βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα ηθικό δίλημμα: η απόφασή του να γυρίσει στη μάχη και να σκοτώσει τον Έκτορα θα οδηγήσει αμέσως στον δικό του θάνατο. Ο ήρωας γνωρίζει πλήρως τις συνέπειες κι επιλέγει συνειδητά την εκδίκηση του Πατρόκλου κι ό,τι αυτή συνεπάγεται, όχι όμως χωρίς πίκρα. Η γνώση αυτής της επιλογής τον επηρεάζει και η καταστροφική μανία που επιδεικνύει από

την ώρα που επιστρέφει στη μάχη εν μέρει οφείλεται και σε αυτήν. Λίγο πριν οι ομηρικοί ήρωες πεθάνουν, όπως ο Πάτροκλος στην Π και ο Έκτορας στη Χ, σε μια σπάνια στιγμή διορατικότητας αποκτούν την ικανότητα να προφητεύουν το μέλλον, ιδίως των νικητών αντιπάλων τους. Ο Αχιλλέας είναι μοναδικός ακριβώς σε αυτό, ότι δηλ. γνωρίζει ήδη τη μοίρα του και την αποδέχεται με ανοικτά μάτια, όπως χαρακτηριστικά το δηλώνει ο ίδιος μετά τον προφητικό λόγο του Έκτορα στη Χ 365-66. Θυμίζουμε ότι ο Έκτορας απέρριψε τα προφητικά λόγια του Πατρόκλου και στη διάρκεια της μονομαχίας με τον Αχιλλέα ελπίζει ότι μπορεί να τον νικήσει. Μόνο όταν αντιλαμβάνεται τη θεϊκή εξαπάτηση, συνειδητοποιεί τη μοίρα του.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο Αχιλλέας εκφράζει πλήρως το ηρωικό ιδανικό. Η παρουσία του ήρωα στην *Ιλιάδα* δεν το απορρίπτει, το αμφισβητεί όμως ή, καλύτερα, το προκαλεί. Ο Αχιλλέας αποχωρεί από τον πόλεμο στην Α για λόγους τιμής και επιδιώκει με την αποχώρησή του να αποκαταστήσει την τιμή του και να αποκτήσει κλέος. Στη Ι όμως, με την απόρριψη της πρεσβείας των Αχαιών και την απόρριψη της πρότασης για την αποκατάσταση της τιμής του, πρόταση που βρίσκεται μέσα στα πλαίσια της ομηρικής κοινωνίας, φαίνεται να απορρίπτει ο ίδιος βασικές αρχές του ηρωικού ιδανικού. Μετά τον θάνατο του Πατρόκλου και την επίσημη συμφιλίωσή του με τον Αγαμέμνονα (Τ) δε δείχνει να ενδιαφέρεται για τα δώρα εκείνα που θα αποκαταστήσουν την τιμή του. Αυτό που τον απασχολεί δεν είναι το κλέος αλλά η εκδίκηση και δευτερευόντως το κλέος που αυτή θα φέρει. Κατά τον Arietí παρακολουθούμε τη μετάβαση από έναν κόσμο ντροπής, όπως αυτός εκφράζεται από τον Έκτορα, σε έναν κόσμο ενοχής, όπως προκύπτει από την αναγνώριση εκ μέρους του Αχιλλέα της ευθύνης του για το θάνατο του φίλου του. Ο Αχιλλέας αισθάνεται ένοχος και η απόφασή του να τον εκδικηθεί θα τον οδηγήσει στο να κάνει κακό στον ίδιο του τον εαυτό, καθώς γνωρίζει ότι ο θάνατος θα ακολουθήσει. Κυνηγώντας τον Έκτορα, ο οποίος φορά την πανοπλία του Αχιλλέα που οι θεοί δώρισαν στον Πηλέα τη μέρα του γάμου του με τη Θέτιδα, είναι σαν να κυνηγά τον ίδιο του τον εαυτό και να επιδιώκει να τον οδηγήσει πιο γρήγορα στο θάνατο. Ο Αχιλλέας αναζητά μια ηθικότητα που δε βασίζεται τόσο στην κοινή γνώμη όσο στην ατομική ευθύνη. Ξαναγυρίζοντας στο θέμα της ηρωικής ιδεολογίας μπορούμε να πούμε ότι το ποίημα παρουσιάζει μέσα από τον Έκτορα και, κυρίως, μέσα από τον Αχιλλέα όλες τις θετικές αλλά και τις αρνητικές πλευρές της.

Συσχετισμοί ραψωδίας Χ με τις ραψωδίες Ζ και Ω

Η παρουσία της Ανδρομάχης είναι ένα από τα κοινά σημεία των ραψωδιών Χ και Ζ. Πιο συγκεκριμένα στη Ζ ο Έκτορας περιμένει να βρει την Ανδρομάχη στο σπίτι, ενώ εκείνη ήταν στα τείχη. Το αντίστροφο συμβαίνει στη Χ. Ενώ όλος ο πληθυσμός είναι στα τείχη, η Ανδρομάχη είναι στο σπίτι αγνοώντας το θάνατο του Έκτορα. Στη Ζ δίνει πολεμικές συμβουλές στο σύζυγό της (433-439) ενώ στη Χ ασχολείται στο σπίτι με οικιακές εργασίες. Ο ποιητής χρησιμοποιεί παρόμοια έκφραση με τη Ζ, για να δηλώσει την ταραχή της, όταν ακούει το θρήνο και το θόρυβο από τα τείχη (Χ 460, *μαινάδι* ...) με την αντίστοιχη ανάστασή της στο Ζ 389 (*μαιομένη*). Οι αναφορές της στο ορφανό παιδί τους κατά το θρήνο της στη ραψωδία Χ θυμίζουν τις ελπίδες του Έκτορα για το γιο του στη Ζ (476-481).

Ο Έκτορας στη Χ περιμένει τον Αχιλλέα στις Σκαιές Πύλες, εκεί όπου συνάντησε την Ανδρομάχη, ενώ, τεκμηριώνοντας την απόφασή του να παραμείνει, χρησιμοποιεί την ίδια περίπτωση αναφορά για την ντροπή που νιώθει απέναντι στους Τρώες (Ζ 442, Χ 105).

Η ραψωδία Χ βλέπει προς, αντιτίθεται αλλά και συμπληρώνει την Ω. Το θέμα της τύχης του σώματος του Έκτορα τίθεται με έντονο τρόπο στη Χ, όπως έντονα προβάλλεται τόσο η άρνηση του Αχιλλέα να αποδεχτεί λύτρα όσο και η επιθυμία του να κακοποιήσει το σώμα του αντιπάλου του. Η προσφορά των λύτρων και η ικεσία του Πριάμου προσοικονομείται στον θρήνο του Πριάμου στη Χ. Αντίθεση υπάρχει και στην παρουσίαση του Αχιλλέα στη Χ ως μιας καταστροφικής και απάνθρωπης δύναμης με την επαναφορά του στα πλαίσια του πολιτισμού και της κοινωνίας στην Ω. Επιπλέον, οι θρήνοι στο τέλος της ραψωδίας Ω από την Ανδρομάχη, την Εκάβη και την Ελένη συμπληρώνουν τους θρήνους του Πριάμου, της Εκάβης και της Ανδρομάχης στη Χ (416-422). Στη ραψωδία Χ οι θρήνοι γίνονται από απόσταση, στην Ω δίπλα στο νεκρό σώμα του Έκτορα. Οι τρεις γυναίκες που θρηνούν τον Έκτορα στην Ω είναι αυτές που συνάντησε κατά την είσοδό του στην Τροία στη Ζ.

Βιβλιογραφία

- Arieti, J.A. 1985.** "Achilles' Guilt", *The Classical Journal* 80: 193-203
- Basset, S.E. 1933.** "Achilles' Treatment of Hector's Body", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 41-65
- De Jong, I.J.F. 2012.** *Homer Iliad Book XXII*, Cambridge
- Friedrich, P. & Redfield, J. 1999.** "Speech as a Personality Symbol-The case of Achilles" in De Jong, I.J.F. (ed) *Homer Critical Assessments*, v. IV, 231-261
- Henderson, J. 1997.** "The Name of the Tree: Recounting *Odyssey* XXIV 340-2", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 117, 87-116
- Linn, B. 2000.** *Cliff's Notes. Homer's Iliad*, Foster City (CA)
- Mueller, M. 2009.** *The Iliad*, London
- Postlethwaith, N. 2000.** *Homer's Iliad: a commentary on the translation of Richmond Lattimore*, Exeter
- Redfield, J.M. 1992.** *Η τραγωδία του Έκτορα. Φύση και πολιτισμός στην Ιλιάδα*, Μετ. Μπακάκη Ολυμπία, Αθήνα, Ευρύαλος
- Richardson, N. 1993.** *The Iliad: a commentary*, v. VI, Cambridge
- Rutherford, R.B. 1996.** *Homer*, Oxford
- Scott, W.C. 2009.** *The Artistry of the Homeric Simile*, Hanover & London
- Silk, M. 2004.** *The Iliad*, Cambridge
- Willcock, M.M. 1970.** "Some Aspects of the Gods in the Iliad", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 17:1-10
- Willcock, M.M. 1976.** *A companion to the Iliad*, Chicago and London
- Μαυρόπουλος, Θ.Γ. 2004.** *Ομήρου Ιλιάδα*, Αθήνα, Ζήτηρος

B. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

Πορεία, ενδεικτικές ερωτήσεις

X 131-246

Η καταδίωξη του Έκτορα, η επέμβαση των θεών και η κερδοσύνη της Αθηνάς

Διδακτικοί στόχοι

- Να μπορούν οι μαθητές να κατανοήσουν την αδυναμία του Έκτορα να σταθεί απέναντι στον Αχιλλέα και να αντιληφθούν τους λόγους της φυγής.
- Να προσπαθήσουν, όσο μπορούν, να αντιληφθούν την ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο Έκτορας.
- Να προβληματιστούν κατά πόσο η φυγή λειτουργεί ή όχι μειωτικά για τον υπερασπιστή της Τροίας.
- Να επισημάνουν τους τρόπους με τους οποίους ο ποιητής προσδίδει δραματικότητα και παραστατικότητα στη σκηνή.
- Να προβληματιστούν για τον ρόλο των θεών, την επέμβασή τους στη ζωή των ανθρώπων, αλλά και για τα όρια της ανθρωπίνης ελευθερίας.

Μαιευτικές ερωτήσεις / πορεία διδασκαλίας

1. Με ποιο τρόπο ο ποιητής δικαιολογεί την αδυναμία του Έκτορα να μείνει πιστός στην επιλογή του να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα;
2. Αναζητήστε αναφορές στην ενότητα μέσα από τις οποίες φαίνεται ότι η αδυναμία του Έκτορα δεν αξιολογείται αρνητικά από τον ποιητή.
3. Καταγράψτε τις παρομοιώσεις με τις οποίες περιγράφεται η καταδίωξη και να προβληματιστείτε για το ρόλο τους.
4. Σε ποιο βαθμό μπορούν οι θεοί να διαφοροποιήσουν την ανθρωπίνη μοίρα; Ποια στοιχεία προκύπτουν μέσα από την ενότητα;
5. Πώς κρίνετε την απόφαση της Αθηνάς να ξεγελάσει τον Έκτορα μεταμορφωμένη σε Δηΐφοβο; Θα μπορούσαν τα λόγια του Δηΐφοβου να αποτελούν σκέψεις του ίδιου του Έκτορα;

X 247-404

Η μονομαχία, ο θάνατος του Έκτορα και η μεταθανάτια τύχη του νεκρού σώματός του

Διδακτικοί στόχοι

- Να μπορούν οι μαθητές να επισημάνουν την ισορροπημένη οργάνωση (προθανάτιοι-επιθανάτιοι λόγοι, δράση) της σκηνής της μονομαχίας.
- Να συγκρίνουν τη συγκεκριμένη μονομαχία με τη μονομαχία του Έκτορα με τον Πάτροκλο.
- Να προβληματιστούν για το αν η θεϊκή επέμβαση καθορίζει το αποτέλεσμα της μονομαχίας

- Να διερευνήσουν κατά πόσο η δράση των ηρώων συντονίζεται ή ξεφεύγει από τα πλαίσια του ηρωικού ιδανικού.
- Να επισημάνουν την ιδιαιτερότητα και το μέγεθος της μορφής του Αχιλλέα, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από τις σκέψεις του, τη δράση του αλλά και την ιδιαιτερότητα του λόγου του.
- Να αξιολογήσουν και να εξηγήσουν την επιλογή του ήρωα να κακοποιήσει το σώμα του νεκρού αντιπάλου του.
- Να προβληματιστούν για τον ρόλο των θεών, την επέμβασή τους στη ζωή των ανθρώπων, αλλά και για τα όρια της ανθρώπινης ελευθερίας.

Μαιευτικές ερωτήσεις / πορεία διδασκαλίας

1. Να εντοπίσετε τα στοιχεία (λόγοι, δράση) που συνθέτουν τη σκηνή. Τι σας εντυπωσιάζει;
2. Ανταποκρίθηκε ή όχι η μονομαχία σε αυτό που περιμένατε με βάση τα όσα προηγήθηκαν; Σας ικανοποίησε ή όχι η εξέλιξή της;
3. Μπορείτε να δικαιολογήσετε, με τρία ή περισσότερα επιχειρήματα, γιατί η συγκεκριμένη μονομαχία είναι με τον τρόπο της μοναδική στο ποίημα;
4. Έκρινε ή όχι η βοήθεια της Αθηνάς στον Αχιλλέα τη μονομαχία;
5. Απομονώστε τους λόγους του Έκτορα πριν και μετά τη μονομαχία, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο περιγράφει ο ποιητής την τελική του επίθεση. Τι παρατηρείτε: α/σε σχέση με τη στάση του Έκτορα στην προηγούμενη ενότητα, β/ σε σχέση με στοιχεία του χαρακτήρα του ήρωα που παρουσιάστηκαν σε προηγούμενες ραψωδίες.
6. Ποια στοιχεία σας προκαλούν εντύπωση στους λόγους του Αχιλλέα (εκφραστικά μέσα, ύφος ...); Τι αναδεικνύεται μέσα από αυτά;
7. Συγκρίνετε τα τελευταία λόγια του Έκτορα και την απάντηση του Αχιλλέα πάνω από το νεκρό σώμα του. Τι προβάλλεται έντονα μέσα από αυτά; Συσχετίστε τα με τη συνομιλία Θέτιδας –Αχιλλέα στη Σ.
8. Αξιολογήστε την αντιμετώπιση του σώματος του Έκτορα από το στράτευμα των Αχαιών κι ιδιαίτερα από τον Αχιλλέα. Σε ποια συμπεράσματα μπορεί να μας οδηγήσει η στάση τους;